

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УКРАЇНІ

SOME ISSUES OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL GUARANTEEING OF PUBLIC ADMINISTRATION'S FUNCTIONING IN UKRAINE

Галіцина Н.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

директор Бердянського інституту державного та муніципального управління
Класичного приватного університету

У статті поставлено за мету проаналізувати окремі аспекти конституційно-правового забезпечення функціонування суб'єктів публічної адміністрації в контексті положень ч. 2 ст. 6 та ч. 2 ст. 19 Конституції України. Для досягнення цієї мети послідовно опрацьовано зміст таких категорій, як «закон», «законодавство», «завдання», «повноваження», «спосіб діяльності», що лежать в основі названих норм Конституції України. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку висновків та рекомендацій, спрямованих як на поглиблення розуміння окремих положень Конституції України, так і на покращення функціонування й нормативного забезпечення діяльності суб'єктів публічної адміністрації в Україні.

Ключові слова: Конституція України, закон, публічна адміністрація, завдання публічної адміністрації, повноваження публічної адміністрації, адміністративні процедури.

В статье поставлена цель проанализировать отдельные аспекты конституционно-правового обеспечения функционирования субъектов публичной администрации в Украине в контексте положений ч. 2 ст. 6 и ч. 2 ст. 19 Конституции Украины. Для достижения сформулированной цели последовательно изучено содержание таких категорий, как «закон», «законодательство», «задания», «полномочия», «способ деятельности», которые лежат в основе названных норм Конституции Украины. По результатам проведенного исследования сформулирован ряд выводов и рекомендаций, направленных как на углубление понимания отдельных положений Конституции Украины, так и на улучшение функционирования и нормативного обеспечения деятельности субъектов публичной администрации в Украине.

Ключевые слова: Конституция Украины, закон, публичная администрация, задания публичной администрации, полномочия публичной администрации, административные процедуры.

The author of the article puts forward the objective to analyze some aspects of the constitutional and legal guaranteeing of public administration's functioning in Ukraine in the context of the provisions of the clause 2 of the art. 6 and clause 2 of the art. 19 of the Constitution of Ukraine. In order to achieve this objective the author sequentially has processed the content of such categories as "law", "legislation", "tasks", "authorities", "the way of activity" that compose the core of the mentioned articles of the Constitution of Ukraine. According to the results of the conducted study the author has formulated a number of conclusions and recommendations aimed at both better understanding of some provisions of the Constitution of Ukraine and improvement of the functioning and regulation of the activity of public administration subjects in Ukraine.

Key words: Constitution of Ukraine, law, public administration, tasks of public administration, public administration's authorities, administrative procedures.

Діяльність суб'єктів публічної адміністрації, незалежно від того, яка мета при цьому досягається, має здійснюватися обов'язково на підставі та в межах, визначених у нормах права. Це правило зафіксоване в низці положень Конституції України [1]: «Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» (ч. 2 ст. 6); «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ч. 2 ст. 19) тощо. Проте наведені конституційні положення, будучи принципово важливими для організації й функціонування суб'єктів публічної адміністрації, вимагають певної конкретизації, адже без цього користування ними може суттєво ускладнюватись.

Як показує аналіз наукової літератури, це завдання виконувалося переважно в контексті коментування Конституції України, проте вважати його вирішенням доволі важко, адже наявні на сьогодні наукові доробки, авторами яких є Ю.Г. Барабаш, О.В. Петришин, В.Я. Тацій, В.Е. Теліпко, дають відповіді не на всі питання щодо змісту положень Основного Закону України. З іншого боку, слід наголосити також на тому, що коментарі до Конституції України орієнтовані, так би мовити, на всіх її користувачів водночас та однаковою мірою, проте кожен із них очікує роз'яснення її положень насамперед крізь призму власного правового статусу.

З огляду на викладене метою статті є аналіз положень ч. 2 ст. 6 та ч. 2 ст. 19 Конституції України та встановлення

їх значення для функціонування суб'єктів публічної адміністрації в Україні.

Для досягнення цієї мети вважаємо за доцільне послідовно опрацювати зміст таких категорій, як «закон», «законодавство», «завдання», «повноваження», «спосіб діяльності», що лежать в основі названих норм Конституції України.

Переходячи безпосередньо до вирішення сформульованих завдань, звернемо увагу на той факт, що першою вихідною умовою функціонування будь-якого суб'єкта адміністрації є наявність норми Конституції України та/або норми, зафіксованої в законі, у яких буде визначено коло його завдань, адже саме завдання визначають спрямованість діяльності такого суб'єкта. Інакше кажучи, завдання є елементом правового статусу, який дозволяє конкретизувати сферу відання відповідного суб'єкта, тобто визначити зону його відповідальності в публічному секторі. Вони є тією межею, за якою суб'єкт публічної адміністрації не має права діяти. Відповідно, завдання суб'єкта публічної адміністрації закладають основу для формування його повноважень, обсяг яких ними й визначається. Викладене можна наочно продемонструвати на прикладі Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [2], у якому перелік завдань Кабінету Міністрів України зафіксовано на його початку в ст. 2, а повноваження чітко кореспондуються з ними в ст. 20. В окремих законах України назване кореспондування (взаємозв'язок) прослідковується ще яскравіше. Так, у Законі України «Про Службу безпеки України» [3] зазначено, що відповідно до своїх основних завдань, визначених у ст. 2, «Служба безпеки України

<...> зобов'язана <...>» (ст. 24); «Службі безпеки України, її органам і співробітникам для виконання покладених на них обов'язків надається право <...>» (ст. 25). Отже, просліджується такий логіко-правовий ланцюг: завдання → обов'язки → права. Подібний підхід є повною мірою виправданим, його за можливості має бути застосовано в усіх законах, які визначають правовий статус суб'єктів публічної адміністрації. По-перше, нині мова йде про необхідність чіткого наголошення в нормативних актах на тому факті, що повноваження надаються суб'єкту публічної адміністрації для реалізації винятково тих завдань, які за ним закріплюються; по-друге, повноваження як такі мають чітко кореспондуватися зі змістом завдань, покладених на суб'єкта. Повноважень має бути рівно стільки, скільки потрібно для належного функціонування відповідного суб'єкта. Наділення представника публічної адміністрації повноваженнями «із запасом» є недопустимим.

Принагідно зазначимо, що завдання суб'єкта публічної адміністрації мають важливе значення також для приватних осіб, адже саме через них відбувається розуміння громадськістю основних (генеральних) напрямів функціонування відповідного суб'єкта, що є необхідним для здійснення контролю за останнім. Приватні особи мають чітко розуміти й усвідомлювати зону відповідальності того або іншого суб'єкта публічної адміністрації, за межі якої останній, зрозуміло, не має права виходити. Наявність таких знань у приватних осіб є дієвим засобом на шляху перешкодження зловживанням і порушенням законності з його боку.

Ведучи мову про завдання суб'єктів публічної адміністрації в контексті формулювань ч. 2 ст. 6 та ч. 2 ст. 19 Конституції України, необхідно звернути увагу на той факт, що ці завдання з огляду на буквальне тлумачення вказаних норм мають визначатися лише Конституцією та законами України.

Із цього постають як мінімум три уточнюючі запитання:

а) що розуміє законодавець під категорію «закон»?

б) чи означає це, що жоден інший нормативний акт (підзаконного рівня) не може визначати завдання суб'єкта публічної адміністрації?

в) чи означає це, що лише формалізовані джерела права можуть унормувати названий елемент правового статусу суб'єкта публічної адміністрації?

Відповідаючи на перше з поставлених запитань, зазначимо, що відповідь на нього, з одного боку, є начебто зрозумілою, а з іншого – доволі проблемною. Проблемність ситуації, на наше переконання, пов'язується з двома моментами:

1) з викривленим розумінням сутності категорії «закон» у радянській юридичній доктрині, відголоски якого прослідковуються й у сучасній юридичній науці. Наочним прикладом у цьому плані може бути позиція радянського вченого К.О. Архіпова, який писав, що закони в радянській державі – це юридичні правила загального характеру незалежно від того, ким їх видано [4]. Подібний підхід, що цілком і повністю узгоджувався з принципами тоталітарної держави, яка не знала принципу поділу влади, у підсумку призвів до формування теорії вузького й широкого розуміння категорії «закон». Законом у широкому розумінні є «будь-яка юридична норма, встановлена прямим наказом того чи іншого зовнішнього авторитету», а законом у вузькому розумінні – «норма, встановлена вищим у межах кожної правової організації правовим авторитетом» [5, с. 67];

2) з неправильним розумінням похідного від категорії «закон» терміна «законодавство», під яким розуміється не сукупність законів, а, як зазначає Конституційний Суд України у своєму рішенні, система чинних міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, постановою Верховної Ради України, указів Президента України, декретів і постанов

Кабінету Міністрів України, прийнятих у межах їх повноважень та відповідно до Конституції України й законів України [6]. І хоча таке рішення було прийнято Конституційним Судом України лише в контексті тлумачення положення Кодексу законів про працю України, воно набуло всеохоплюючого значення (адже як ще можна пояснити той факт, що названий термін у великій кількості законодавчих і підзаконних актів розуміється саме в такому сенсі). Як приклад можна навести ч. 2 ст. 2 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [7], у якій під законодавством України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування розуміються названі «Основи, прийняті відповідно до них закони та інші нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування» (виділено нами – Н. Г.). Ще далі в цьому плані пішов законодавець, формулюючи визначення податкового законодавства в ч. 1 ст. 3 Податкового кодексу України, елементами якого також було названо рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків і зборів [8].

У результаті такого ставлення до розуміння категорій «закон» і «законодавство» на сьогодні ми маємо чималу кількість нормативних актів підзаконного рівня, які визначають завдання органів публічної адміністрації всупереч ч. 2 ст. 6 та ч. 2 ст. 19 Конституції України.

З огляду на викладене формулюємо точку зору, яка узгоджується з позиціями інших авторів [9; 10], що законом може бути названо лише той юридичний акт нормативного характеру, який видано Верховною Радою України під назвою «закон»; відповідно, законодавством є сукупність законів України. Інших підходів до розуміння названих категорій бути не може. До речі, висловлена думка повною мірою кореспондується з положеннями Конституції України, у яких вживається термін «закон» поряд із категорією «інші нормативно-правові акти» (наприклад, у ч. 2 ст. 8, ч. 4 ст. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58 Конституції України), чим підкреслюється особливе значення й роль саме закону в регулюванні суспільних відносин.

Переходячи до формулювання відповіді на питання про те, що жоден інший нормативний акт (підзаконного рівня) не може визначати завдання суб'єкта публічної адміністрації, зазначимо, що положення ч. 2 ст. 6 та ч. 2 ст. 19 Конституції України в цілому не виключають можливість визначення завдань органів публічної адміністрації на рівні підзаконних актів, оскільки вже давно відомо, що закони не можуть унормувати абсолютно всі відносини та випадки, які знаходять прояв у суспільному житті [11; 12], що й обумовлює необхідність делегування правотворчих повноважень органам виконавчої влади та іншим суб'єктам публічного права, залученим до реалізації управлінських функцій.

Водночас таке делегування повинне мати винятково конституційне та/або законодавче підґрунтя, тобто саме законами має надаватися право суб'єктам публічної адміністрації видавати підзаконні нормативні акти з питань власної компетенції. При цьому мова не може йти про так зване загальне делегування, тобто сформульоване за формою «дозволяється всім усе». Принцип юридичної (правової) визначеності [13] вимагає, щоб будь-які повноваження, у тому числі повноваження на нормативне регулювання публічною адміністрацією власного правового статусу, було сформульовано з достатнім рівнем чіткості й повноти в законі. Тому викладене виключає також випадки уповноваження публічною адміністрацією самої себе на видання нормативних актів із питань власних повноважень, їх обсягу й способів реалізації. Інакше кажучи, має існувати лише закон, який повинен чітко встановити, який саме суб'єкт публічної адміністрації та в якій частині (якому обсязі) може здійснювати нормативне регулювання

власного правового статусу чи правового статусу підпорядкованих йому суб'єктів за обов'язкового узгодження положень підзаконного нормативного акта зі змістом законів, Конституції України або загальних принципів права.

З огляду на тезу про юридичну супідрядність нормативних актів слід критично оцінити формулювання, зафіксовані в ч. 1 ст. 3 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [14], у якій зазначено: «Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади у своїй діяльності керуються Конституцією України, цим та іншими законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції й законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України». У наведеному положенні занепокоєння викликає формулювання «актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України», яке, як бачимо, розташоване після слів «прийнятими відповідно до Конституції й законів України». Відповідно, це означає, що акти Кабінету Міністрів України та інші акти законодавства України можуть прийматися й не відповідно до Конституції та законів України, адже така вимога стосується лише указів Президента України й постанов Верховної Ради України. Такий підхід, який має місце також в інших законах, суперечить ч. 2 ст. 6 та ч. 2 ст. 19 Конституції України, які вимагають винятково законодавчого чи підзаконного, заснованого на уповноваженні, сформульованому в Конституції та/або законі України, регулювання статусу суб'єктів публічної адміністрації. Таким чином, ч. 1 ст. 3 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» має бути викладено в такій редакції: «Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади у своїй діяльності керуються Конституцією України, цим та іншими законами України, указами Президента України, постановами Верховної Ради України, актами Кабінету Міністрів України та іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Конституції й законів України».

Третім питанням, яке ми поставили в плані розуміння змісту положень ч. 2 ст. 19 Конституції України, було питання про те, чи означає назване положення, що лише формалізовані джерела права, тобто ті, які знайшли закріплення на рівні офіційно прийнятого юридичного акта, можуть визначати завдання суб'єктів публічної адміністрації. Відповідаючи на нього, зазначимо, що в цій частині Конституція України, на наше переконання, є недосконалою, адже завдання суб'єктів публічної адміністрації можуть закріплюватися також на рівні неформалізованих джерел права (загальних принципів права, судових рішень, звичаїв, традицій тощо [15, с. 90]), які не лише є обов'язковими для виконання, а й у певних випадках за своєю юридичною силою можуть бути вищими за Конституцію та закони України. Досить чітко на цьому аспекті наголосив Конституційний Суд України в рішенні у справі про призначення судом більш м'якого покарання, зазначивши, що одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає також інші соціальні регулятори, зокрема й норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимуються суспільством та зумовлюються історично досягнутим культурним рівнем суспільства [16].

Принагідно зауважимо, що саме такий «розширений» підхід до визначення юридичної основи діяльності суб'єктів публічного права знайшов закріплення в Основному Законі Федеративної Республіки Німеччина, у ч. 3 ст. 20 якого зазначено, що виконавча й судова влада зв'язані законом і правом [17], тобто юридичними нормами, які знаходять фіксацію як на рівні формалізованих, так і на рівні неформалізованих джерел.

Таким чином, ми схилиємося до думки, що завдання діяльності суб'єктів публічної адміністрації можуть визначатися не лише Конституцією та законами України,

а й іншими неформалізованими джерелами права в разі відповідності їх положень принципу верховенства права. Водночас наголосимо, що сформульовані нами відповіді на поставлені запитання щодо нормативного визначення й закріплення завдань суб'єктів публічної адміністрації однаково мірою можуть поширюватися також на їх повноваження та способи реалізації останніх.

Ведучи мову про повноваження суб'єктів публічної адміністрації в контексті ч. 2 ст. 19 Конституції України, зазначимо, що в юридичній літературі на сьогодні сформульована досить велика кількість визначень названої категорії. Так, під повноваженнями розуміється комплекс конкретних прав та обов'язків, які надаються для реалізації покладених на орган функцій [18, с. 102]; юридичні права, які надано державному органу для здійснення ним державних функцій і юридичних обов'язків [19]; система прав та обов'язків, набутих у легітимний спосіб державою, місцевим самоврядуванням, державними органами й органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, іншими суб'єктами правовідносин із метою забезпечення можливостей, потреб та інтересів людини й громадянина, окремих соціальних груп та суспільства в цілому [20] тощо.

Незважаючи на певні відмінності, усі дефініції категорії «повноваження» загалом виглядають ідентичними, адже автори визначають її через сукупність прав та обов'язків, які надані тому чи іншому суб'єкту. На наше переконання, цей підхід є неправильним, адже автори, які його підтримують, не враховують такі моменти: по-перше, як уже давно встановлено й доведено, різниці між правами та обов'язками суб'єкта публічної адміністрації немає, оскільки будь-яке його право є водночас обов'язком [21]; по-друге, з огляду на викладене Конституція України не вживає слова «право» та «обов'язок» щодо суб'єктів публічної адміністрації, які наділяються повноваженнями відповідно до її положень (наприклад, ч. 1 ст. 72, ст. 81, ч. 5 ст. 118 Конституції України); по-третє, суб'єкти публічної адміністрації діють у зовнішньому середовищі через певні інструменти [22], які не лише дають уявлення про способи, інтенсивність функціонування останніх, а й виступають предметом контролю з боку судової влади. Відповідно, для учасників суспільних відносин вагомого значення набуває розуміння того, які саме інструменти та в якій ситуації можуть бути прийняті (реалізовані) представником публічної адміністрації. З огляду на це вважаємо більш доречним розуміти під повноваженнями сукупність рішень і дій, які правомочний прийняти чи реалізувати суб'єкт публічної адміністрації у сфері, визначеній колом його завдань.

Повертаючись до нормативного закріплення повноважень суб'єктів публічної адміністрації, слід наголосити також на тому, що воно має здійснюватися за обов'язкового дотримання вже згаданого принципу юридичної (правової) визначеності, адже без цього повноваження можуть перетворитися на джерело свавілля й небезпеки для приватних осіб, держави та суспільства в цілому. Відзначимо, що положення вітчизняних законодавчих актів далеко не завжди відповідають названому принципу, що наочно підтверджується як рішеннями Конституційного Суду України [23; 24], так і рішеннями Європейського суду з прав людини [25; 26]. Головну вимогу, яка постає з принципу юридичної (правової) визначеності в контексті розмови про повноваження суб'єктів публічної адміністрації, досить чітко було сформульовано в рішенні Європейського суду з прав людини в справі «Олссон проти Швеції», у якому суд зазначив, що закон, яким надаються повноваження певним органам державної влади, має бути таким, щоб обсяг повноважень і спосіб їх застосування були зазначені з достатньою чіткістю та при цьому враховувалася легітимна мета того чи іншого вживаного заходу в тій чи іншій ситуації, щоб надати індивіду адекватний захист

від свавільного втручання [27]. Водночас наголосимо, що вимога юридичної (правової) визначеності стосується не лише «втручальних», а й «сприяючих» повноважень публічної адміністрації [15, с. 43, 44], адже Конституція України, формулюючи стандарти діяльності останньої, не називає жодних їх відмінностей.

Поряд із завданнями й повноваженнями суб'єктів публічної адміністрації в ч. 2 ст. 19 Конституції України мова йде також про спосіб, у який відповідні повноваження мають реалізуватися. Спосіб реалізації повноважень, на наше переконання, являє собою не що інше, як процедуру діяльності названих суб'єктів [28], яка, таким чином, також має знайти конституційне чи законодавче закріплення. Важливість процедури діяльності представників публічної адміністрації важко переоцінити, адже завдяки їй вирішується чимала кількість принципових завдань, а саме:

- фізична особа як носій основних прав набуває статусу повноправного та певною мірою рівноправного учасника публічно-правових відносин;

- забезпечується законність правозастосовної діяльності;

- підвищується ефективність діяльності суб'єктів публічної адміністрації загалом.

Нормативне забезпечення процедурної складової діяльності суб'єктів публічної адміністрації в Україні нині перебуває на низькому рівні, що підтверджується відсутністю комплексного юридичного акта (закону чи кодексу) про адміністративні процедури. Потреба в такому акті не викликає жодних сумнівів, оскільки, як слушно зазначає А.А. Пухтецька, кодифікація адміністративного законодавства України у сфері взаємовідносин органів публічної влади та приватних осіб є важливим кроком у напрямі уніфікації правового регулювання адміністративних процедур, нормативної фіксації загальнообов'язкових вимог щодо діяльності адміністративних органів, створення

ефективного правового механізму реалізації й захисту прав приватних осіб у визначеній сфері. Систематизація та кодифікація адміністративно-процедурного сегмента нормативного масиву вітчизняного законодавства, на думку вченого, сприяє запровадженню демократичних стандартів діяльності органів публічної адміністрації, виступає однією з передумов розвитку в Україні правової держави, утвердження верховенства права, громадянського суспільства, забезпечення всебічної реалізації прав і свобод та законних інтересів громадян [29].

Підтримуючи ідею про необхідність прийняття Адміністративно-процедурного кодексу України, яка вже протягом багатьох років активно обговорюється юридичною спільнотою, хочемо наголосити на тому, що регулювання способів діяльності суб'єктів публічної адміністрації (адміністративних процедур), на відміну від підходів до нормативного закріплення завдань публічної адміністрації, має здійснюватися винятково на законодавчому рівні. Інакше кажучи, підзаконного нормативного регулювання адміністративних процедур бути не може. Такий висновок постає, зокрема, з положень ч. 12 ст. 92 Конституції України, у якій зазначено: «**Виключно законами** України визначаються організація і **діяльність** органів виконавчої влади <...>» (виділено нами – *Н. Г.*).

Отже, на сьогодні як теоретичні, так і практичні (нормативні) засади функціонування суб'єктів публічної адміністрації в Україні, зокрема й ті, що знаходять закріплення на рівні Конституції України, вимагають свого подальшого вдосконалення, яке, на нашу думку, має здійснюватися насамперед крізь призму ґрунтовного, заснованого на європейській правозастосовній практиці тлумачення відповідних положень Конституції й законів України. Інакше кажучи, мова нині йде не про недосконалість нашого законодавства, а про нашу неготовність до його правильного розуміння та застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 13. – Ст. 222.
3. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
4. Архипов К.А. Понятие закона / К.А. Архипов // Советское право. – 1924. – № 2(8). – С. 41–72.
5. Трубецкой Е.Н. Энциклопедия права / Е.Н. Трубецкой. – СПб. : Лань ; Сев.-Зап. академия гос. службы, 1998. – 217 с.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини 3 статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») від 09.07.1998 р. № 12-рп/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 32. – Ст. 1209.
7. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 23. – Ст. 121.
8. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–17. – Ст. 112.
9. Сущенко В.М. Тлумачення терміну «законодавство» Конституційним Судом України / В.М. Сущенко // Юридичний журнал. – 2003. – № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=221>.
10. Шевчук І.М. Основні види правотворчих помилок у законодавстві України: деякі теоретичні аспекти / І.М. Шевчук // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2014. – Вип. 59. – С. 35–42.
11. Грималюк П.О. Види делегованої правотворчості / П.О. Грималюк // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 55–58.
12. Дутка Г.І. Делегування законодавчих повноважень / Г.І. Дутка // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 63. – С. 51–56.
13. Богачова Л.Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістова характеристика) / Л.Л. Богачова // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_2_74.pdf.
14. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 38. – Ст. 385.
15. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право : [навч. посібник] / [Р.С. Мельник, В.М. Бевзенко] ; за заг. ред. Р.С. Мельника. – К. : Ваіте, 2014. – 376 с.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45. – Ст. 2975.
17. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland von 23.05.1949 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>.
18. Лазарев Б.М. Компетенция органов управления / Б.М. Лазарев. – М. : Юридическая литература, 1971. – 280 с.
19. Кулакова Є.В. Компетенція: поняття, суб'єкти, особливості / Є.В. Кулакова // Підприємство, господарство і право. – 2006. – № 3. – С. 10–15.
20. Голосніченко І.П. Теорія повноважень, їх легітимність та врахування потреб і інтересів при встановленні на законодавчому рівні / І.П. Голосніченко, Д.І. Голосніченко // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» : зб. наук. праць. Серія «Політологія. Соціологія. Право». – 2011. – № 1(9). – С. 147–155.
21. Ананьев Н.В. Единство прав и обязанностей гражданского служащего / Н.В. Ананьев // Закон и право. – 2007. – № 9. – С. 32.
22. Патерило І.В. Інструменти діяльності публічної адміністрації: сутність та зміст / І.В. Патерило // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – Т. 2. – С. 174–178.

23. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу 8 пункту 5 частини 1 статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29.06.2010 р. № 17-рп/2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 52. – Ст. 1746.
24. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 39. – Ст. 2490.
25. Справа «Слоєв проти України» від 06.11.2008 р. (заява № 17283/02) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_433.
26. Справа «Новік проти України» від 18.12.2008 р. (заява № 48068/06) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_442.
27. Case of Olsson v. Sweden 24.03.1988 (№ 1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57548#{"itemid":\["001-57548"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57548#{).
28. Галіцина Н.В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу / Н.В. Галіцина // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 163–177. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10gnviar.pdf>.
29. Пухтецька А.А. Адміністративна процедура: питання кодифікації вітчизняного законодавства / А.А. Пухтецька // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 97–104.